

PETRE PANDREA AND HIS EXPERIENCE IN ROMANIAN COMMUNIST PRISONS

AS REFLECTED IN HIS WORKS

Ana-Gabriela Pop

PhD. Student, "Petru Maior" University of Tîrgu Mureş

Abstract: Petre Pandrea was a well-known Romanian lawyer, also interested in literature. His pleas in favour of different political, ethnic or religious minorities, as well as the fact that he was married to Elisa Pătrăşcanu, the sister of the influential communist leader Lucreţiu Pătrăşcanu attracted the Security's attention upon him, and he eventually ended up in prison.

His experience during the years of detention are partially described and analyzed in his diaries, which were published in Romania after 1989. Petre Pandrea was a very strong personality, very impulsive, unwilling to compromise and paying attention to everything and everyone, labeling people and situation without any mercy. All these make his diaries very interesting works both as life experience and also as literary form.

Keywords: Petre Pandrea, communism, diary, prison, politics.

Petre Pandrea s-a născut pe 26 iunie 1904 la Balş, în fostul judeţ Romanaţi, într-o familie mare, tatăl său fiind un ţăran înstărit, iar mama sa – casnică. Numele de botez, păstrat şi în acte de-a lungul întregii vieţi a fost cel de Petre I. Marcu, însă a publicat în reviste şi ziare sub diverse pseudonime: Petre Marcu-Balş, Petre Diacu, Petru Albotă, Gajus, Petre Dragu, Petre I. etc

A urmat studii la Balş, Târgovişte (Liceul militar de cadeţi, în clasa profesorului Nae Ionescu) şi Craiova. A continuat cu studii de drept la Facultatea din Bucureşti, unde a susţinut şi licenţa, precum şi doctoratul cu teza *Izvoarele lui Simeon Bărnuţiu*, publicată în 1928 în *Revista de Drept public*. Pregătirea sa profesională a fost completată cu studii de doctorat şi specializare juridico-filosofică în Germania (Heidelberg, Berlin, München), Franţa (Paris), Italia (Roma), Austria (Viena), Cehoslovacia (Praga) şi Ungaria (Budapesta).

Petre Pandrea a publicat articole din cele mai diverse în numeroase reviste şi ziare: *Flacăra*, *Gândirea*, *Viaţa Românească*, *Adevărul Literar*, *Contemporanul*, *Dreptatea*, *Dimineaţa* etc.

Petre Pandrea a fost autor a numeroase lucrări de specialitate: *Psihanaliza judiciară*, *Criminologia dialectică*, *Procedura penală* etc, dar şi de interes literar, puţine dintre ele apărând totuşi antum, majoritatea lor fiind valorificate după 1989: *Portrete şi controverse* (1945), *Pomul vieţii*, *Jurnal intim 1944* (1945), *Brâncuşi, amintiri şi exegeze* (1967), *Eseuri* (1971), *Atitudini şi controverse* (1981), *Memoriile mandarinului valah* (2000), *Reeducarea de la Aiud (Jurnal penitenciar: 1961-1964)* (2000), *Garda de Fier, Jurnal de filosofie politică (Memorii penitenciare)* (2001), *Helvetizarea României (Jurnal intim, Pomul vieţii 1947)* (2001), *Crugul mandarinului (Jurnal intim: 1952-1958)* (2002), *Călugărul alb* (2003), *Turnul de ivoriu, Memorii* (2004), *Soarele melancoliei, Memorii* (2004), *Noaptea Valahiei, Jurnal intim: 1952-1968* (2006), *Brâncuşi, Amintiri şi exegeze: estetica lui Brâncuşi*, volumul I (2009), *Brâncuşi, Pravila de la Craiova: Etica lui Brâncuşi*, volumul II (2010), *Brâncuşi, Amicii şi Inamicii*, volumul III (2010), *Memoriile Mandarinului Valah, Jurnal: 1954-1956* (2011).

În 1932 s-a căsătorit cu Elisa Pătrăşcanu, sora liderului comunist Lucreţiu Pătrăşcanu, fapt care a făcut ca el să fie permanent în atenţia organelor de siguranţă ale statului.

În epocă s-a bucurat de o frumoasă reputație de avocat penalist pledant de mare valoare, dar mai ales unul dintre puținii care nu s-au sfiit să accepte cazuri refuzate de alții, fiind prea dificile și periculoase din punct de vedere politic. Astfel, a fost apărător (deseori cu titlu gratuit) în procese implicând membrii PCR sau PNT, dar și evrei sau minorități religioase, atât în țară cât și în străinătate. Probabil cel mai cunoscut caz al său a fost cel al Mănăstirii Vladimirești din Moldova, ale cărei călugărițe se remarcă prin păstrarea ritului vechi, așa-zișii stiliști, și prin austeritatea vieții monahale. Călugărițele și părintele duhovnic au fost condamnați la ani grei de închisoare, în timp ce pentru Petre Pandrea a reprezentat un motiv pentru a doua sa condamnare la închisoare.

Petre Pandrea a fost închis în două rânduri, fiind reținut în penitenciarele Aiud, Ocele Mari, Uranus, Jilava, Malmaison, Pitești. Prima dată a fost reținut timp de 4 ani (între 1947-1952) fără a fi fost nici anchetat, nici judecat. A doua perioadă de detenție a fost între 1958-1964, fiind condamnat în 1959 la 15 ani de muncă silnică și eliberat cu ocazia mării amnistii din 1964. În cazul său învinuirile au fost multe și grave: săvârșirea infracțiunii de uelctire contra ordinii sociale, activitate de agitație contrarevoluționară și defăimarea organelor de stat și a persoanelor care desfășoară activități cu caracter obștesc în România.

A fost suspendat din Baroul avocaților și din Uniunea Scriitorilor în anul 1948, fiind repus în drepturi după eliberarea din 1964. Petre Pandrea a decedat în anul 1968 pe patul de spital, urmare a suferințelor și privațiunilor îndurate de-a lungul anilor de detenție.

Jurnalele sale surprind experiența sa ca deținut politic în închisorile comuniste, starea generală a societății, dar oferă și niște portrete extrem de acide ale principalilor lideri ai vremii, rememorări din vremea dinainte de venirea la putere a comuniștilor, surprinzând neiertător toate căderile, slăbiciunile și viciile oamenilor politici.

De altfel, tocmai aceste portrete constituie principala atracție a acestor scrieri, căci, dincolo de subiectivismul care transpare limpede, ele oferă și indicii, informații cu privire la percepția publică asupra acestor persoane, uneori axându-se chiar pe latura de bârfă, speculații, fiind destul de greu de decelat care era realitatea. Însă însuși pitorescul diatribelor constituie farmecul, puterea ironiei lui Petre Pandrea fiind nimicitoare.

Portretul succint al lui Petru Groza este un exemplu relevant al puterii plastice și metaforice al scrierii lui Petre Pandrea:

„Nu-mi face impresia unui vulpoi. Are o inteligență de șarpe și o inimă mai curată decât a porumbiței. (...) Există un colț azuriu în sufletul de ocnă al lui Petru Groza.”¹

Sigur pe el, pe pregătirea sa intelectuală, pe formarea sa profesională și, mai ales, pe competența și integritatea sa profesională, Petre Pandrea nu acceptă compromisul, ci luptă pentru a susține ceea ce considera corect.

Realizat profesional și material, Petre Pandrea pare să își fi dorit totuși să se afirme și ca scriitor într-o măsură mai mare decât a reușit.

„Dintre toate laturile existenței sale (avocat, scriitor, jurnalist, sociolog, economist, moralist și filosof), pe care singur și le enumera (ignorând desigur multe altele) (...), calitatea de scriitor este aceea la care Petre Pandrea a ținut, se pare, cel mai mult.”²

Iar nerealizarea ca scriitor a resimțit-o ca pe o mare înfrângere, cu atât mai mult cu cât era conștient de talentul său, lucrul care îi fusese și confirmat de mulți alții. Trecerea anilor și greutățile vieții nu îl fac să renunțe la dorința sa de a crea ceva și în plan literar. În plus, consideră experiența de viață acumulată drept o șansă în plus de a realiza ceva în plan literar.

„Nu m-am realizat deloc ca scriitor. Aici este taina durerii mele adânci. Am spus-o cândva cu orgolii. Am fost la debut prozatorul cel mai puternic al generației mele literare și m-am risipit ca un nemernic în foiletoane și articole de ziare. (...)Experiența personală este un simplu borhot de

¹ Petre Pandrea, *Turnul de ivoriu. Memorii*, Prefață de Ștefan Dimitriu, Ediție îngrijită și postfață de Nadia Marcu-Pandrea, Editura Vremea XXI, București, 2004, p. 47.

² Ștefan Dimitriu, *Arta portretului*, în Petre Pandrea, *Soarele melancoliei. Memorii*, prefață de Ștefan Dimitriu, Ediție îngrijită de Nadia Marcu-Pandrea, Editura Vremea XXI, București, 2005, p. 7

fructe coapte pentru un scriitor, din care el urmează să extragă și să decanteze lichiorurile, cărnurile și adjuvantele, pentru un bucătar de lux, din care urmează a se prepara menu-ul."³

Autorul surprinde cu luciditate duritatea vremurilor, instabilitatea politică, dar și a prietenilor. Consideră închisorile drept un promontoriu al valorii, acolo fiind reținuți cei mai importanți oameni ai vremii, de care se temeau comuniștii și astfel încercau să îi neutralizeze, chiar să îi convingă să colaboreze. Încercările prin care trece îl determină pe Petre Pandrea să le considere drept un fel de moment zero, în care poate realiza ce reprezintă el însuși:

„Am avut mulți amici. Am avut și oarecare dușmani politici, niște proști vulgari, de vreme ce-am fost în cinci rânduri arestat pentru idei scrise și pledoarii de avocat. Am stat întemnițat peste un deceniu, în diverse reprize. Aceste pușcării au fost promontoriile cele mai înaintate ale învâlmășagului și tempestei abătute asupra țării mele.(...)

N-am știut niciodată că-mi aparțin în întregime, de prin 1921 până azi, 1966."⁴

La Petre Pandrea predomină intransigența, acceptarea mai degrabă a pedepsei decât înjosirea și renunțarea la principii. Din memoriile sale răzbate mândria de a nu fi abdicat, îndârjirea, încrâncenarea de a o lua oricând de la capăt, de a nu se da bătut. Și credința continuă că va reuși să depășească orice problemă și provocare a sorții.

Din memoriile lui Petre Pandrea răzbate personalitatea sa puternică, nonconformistă. Este un om care își cunoaște propria valoare, este mândru de ce a făcut și a realizat în viață. El ia închisoarea ca pe o nouă provocare, la care, în virtutea poziției sale sociale, este nevoit să răspundă cu demnitate.

„Am vorbit de la înălțimea micului meu amvon judiciar. Am ispășit 5 ani de pârnaie, o nouă serie de sudălmi și calomnii, familia mi-a rămas de izbeliște, în cruntă prigoană.

Eliberat, am luat-o da capo. Eu nu pot tăcea. Eu nu pot trăi fără onoare. (...)

Nu sunt nici măcar un erou al timpului nostru, cum s-a creat legenda prin pușcării, fiindcă-mi dau seama că am ajuns o fantasmă legendară, am o reputație considerabilă în țară, câștigată în pușcării, și povara ei mă plectisește."⁵

Conștiința și profesionalismul ca avocat l-au determinat să accepte și cazuri dificile, de care ceilalți se fereau, însă nu regretă nici un moment. E chiar mândru că a avut curajul de a-și urma vocația și de a compărea în acele procese, chiar dacă au avut ca rezultat condamnarea sa la ani de închisoare.

„Am refuzat toată viața mea să fac pledoarii siropoase și m-am simțit jignit până în adâncul sufletului, când mi s-a cerut să fac pledoarii în acuzare, am bătut cu pumnul în masă și am plecat, senin, pentru 5 ani în pușcărie. Nu regret. Am salvat un principiu de bază al meseriei mele în Valahia, care mi-a dat timp de două decenii sens vieții, satisfacții și belșug pe toate planurile."⁶

La Ocele Mari profită de numeroasele personalități reunite acolo și își petrec vremea ținând conferințe pe cele mai diverse probleme, conferințe care îi ajută să depășească neajunsurile și umilințele detenției. Și aici se erijează în lider al aceste autoprocimate „Academii”.

„Eram exponent, iar nu personalitate. Eram Președintele unei Academii de sub pământ, unde zăceau cele mai frumoase inteligențe ale Patriei. (...)

Ce-am realizat în acțiunea de la Ocele Mari? (...) o Academie de sub pământ, o adevărată catedrală de cultură academică, aulică, impasibilă, seniorială și mandarinală, într-un moment de vijelie și năpastă, ca să rămână o pildă urmașilor noștri despre forța, echilibrul și înțelepciunea generației mele răstignite prin răzmerițe, războaie și revoluții. Am ajutat să zidim ctitoria Academiei de sub pământ de la Ocele Mari, pentru mântuirea noastră personală din năpastă, spleen și sfadă."⁷

Formația sa de criminalist îi permite, ba chiar îi inspiră o permanentă observare a celor cu care vine în contact. Obicei care îi permite nu doar să cunoască oamenii, dar și să depășească mai

³ Petre Pandrea, *Turnul de ivoriu. Memorii, op.cit.*, p. 235-236.

⁴ Petre Pandrea, *Soarele melancoliei. Memorii, op.cit.*, p. 201.

⁵ Petre Pandrea, *Turnul de ivoriu. Memorii, op.cit.*, p. 119.

⁶ *Idem*, p. 34.

⁷ Petre Pandrea, *Memoriile mandarinului valah. Jurnal. 1954-1956*, Prefață de Ștefan Dimitriu, Ediție revăzută și adnotată de Nadia Marcu-Pandrea, Editura Vremea, București, 2011, p. 117.

ușor timpul care trece, catalogând fapte și persoane prin prisma evenimentelor, dar și a trăsăturilor comportamentale.

Petre Pandrea folosește timpul care curgea lent în închisoare pentru a rememora trecutul, dar și pentru analize la rece a ceea ce se petrecea în țară și ajunge la concluzia că principal vinovat pentru atmosfera din România, dar și pentru răutatea, lașitatea și meschinăria oamenilor îl reprezintă frica atotstăpânitoare.

„De unde provine răutatea inexplicabilă pe care o găsesc generalizată în 1955 și nu o găseam în 1926 și nici măcar în 1945?

Din frică. (...) În urma arestărilor masive din 1947 și 1948, s-a abătut o mare spaimă și asupra cetățeanului român. N-a fost niciodată un cetățean conștient, responsabil și curajos. (...)

Din frică se nasc șiretenia și răutatea. Lașitatea este primul aspect efemer. Vin epifenomenele cu caracter de permanentizare, adică răutatea benevolă și viclenia. (...)

În această epocă, între cetățenii români nu mai funcționează legăturile charismatice. Nu funcționează nici relațiile de rubedenie. De frică, fratele nu-și mai vede sora. Nu mai merg transmisiunile între prieteni. Prietenia este o mașină delicată, de fapt cuplarea a două mașini psihice cu ruajuri delicate. Solidaritatea profesională a zburat. Atomizarea psihologică din spaimă este fenomenul remarcabil contemporan.”⁸

Spre deosebire de alte persoane care nu au rezistat sistemului de degradare și înspăimântare la care au fost supuse, Petre Pandrea nu a abdicat nici un moment de la principiile sale. În stilul deja cunoscut, nu ezită să afirme cu o vădită notă de mândrie acest lucru, accentuând și importanța imensului său orgoliu în comportamentul său vertical.

Ființă rațională, Petre Pandrea nu ezită totuși să descrie experiențele extracorporale experimentate în stare de extremă slăbiciune, cauzată de boală și de foame. Asemenea relatări sunt locuri comune în relatările despre anii de detenție ai majorității autorilor de lucrări cu caracter memorialistic. Ține să precizeze că la vremea respectivă chiar credea că e reală experiența, privind, însă, retrospectiv, înțelege că a fost vorba de o părere, cauzată de starea de extremă slăbiciune fizică și psihică în care se afla.

„Venisem bolnav de icter, muribund. (...) Doream moartea. O priveam cu speranță și voioșie. (...) Eu știu și astăzi că am depășit materia, că mă ridicam încetinel, centimetru cu centimetru, trupul părând un fulg. A fost părere? A fost realitate? Atunci știam că este realitate. Acum, cu stomacul plin, fără castitate și post, înconjurat de nevestă și copii, plin de griji, așteptând în vizită la mine prieteni și rude, mi se par utopii și halucinații, stări malade de înfometare, deznădejde și solitudine ale unui pușcăriaș”⁹

Cu toate acestea, Petre Pandrea refuză să urmeze calea bătută, menită a-l ajuta să depășească cu mai multă ușurință experiența carcerală. Nu acceptă religia ca pe un panaceu universal, nu acceptă să se scufunde în credință pentru a supraviețui. Preferă, plin de orgoliu, să își limpezească raportul cu Dumnezeu doar în libertate, pentru a putea vorbi într-adevăr de o alegere în deplină cunoștință de cauză și conștientă, nu de una conjuncturală, determinată de subminarea încrederii și a voinței de către condițiile grele de detenție.

„Eu m-am ținut drept, în picioare, înfășurat în vâlul subțire, mătăsos, al mandarinatului. N-am îngenuncheat din orgoliu. Nu voiam să mă predau nici unei puteri văzute și nevăzute. Cum m-aș putea preda chiar blândului Iisus, în condițiuni de o vulgaritate morală atroce? Să am la gât cuțitul penitenciar și să implor grația divină? Să mă rog? Să-mi salveze viața, familia, libertatea?

Mi-am rezervat problema soluționării religioase în stare de libertate, de comoditate sau fericire personală. Numai atunci conversiunea mea ar avea un sens, o frumusețe, o valabilitate oarecare. Când ai cuțitul la os, când ești la înghesuială, ce poate fi mai ieftin și mai bicisnic decât să cazi în genunchi și să te rogi pentru îndurare?”¹⁰

Petre Pandrea a folosit perioada de detenție și pentru autoanaliză, zilele de claustrare de unul singur fiind dedicate unei priviri retrospective asupra traseului său exterior, dar și a celui interior.

⁸ *Idem*, p. 147-148.

⁹ *Idem*, p. 154-155.

¹⁰ Petre Pandrea, *Turnul de ivoriu. Memorii*, op.cit., p. 151.

Potrivniciile pe care soarta i le-a scos în cale nu au făcut decât să îl întărească. Rezultatul scrutării interioare proclamă existența tăriei interioare și, ca urmare, posibilitatea rezistenței.

„Prima sută de zile de arest am stat singur, în claustrare de ermit, la post aproape negru de înfometarea de la Malmaison și Pitești. Claustrarea mi-a priit. N-am fost nici schingiuit fizic, nici torturat cu anchete. Eram în depozit. În acea sută de zile, am făcut un tur de orizont al situației și al problemelor. Nu mă voi lăsa înfricoșat de tulburarea momentului istoric și de turbarea oamenilor. (...) Amintirile mele afective și livrești sunt comori care mă pot hrăni până la moarte. N-am nevoie decât de onoare și de chibzuință. Răgazul impus mă va ajuta să urc câteva trepte spre înțelepciune.

Care înțelepciune?

Răspunsul a fost ușor: înțelepciunea plaiurilor și a epocii mele, fiindcă eu sunt oltean și european prin factură și predilecții.”¹¹

În ceea ce privește nevoia de a întocmi jurnalul, Petre Pandrea pornește de la disprețul față de această colecție de date mizere, banale, însă înțelege și totodată prețuiește și rolul confesiunii, cu rol de rememorare, de defulare, dar și de purificare.

„De ce țin acest jurnal intim?

De ce târăsc după mine, aproape cotidian, acest fărâș cu deșeuri fiziologice, gunoaie morale și zdrențe de gânduri? Nici eu nu știu.(...)”

Mizeria jurnalelor intime este indicibilă, dar și salvatoare: prin jurnalul mnemotehnic însemnând acele stări sufletești hilare și maladive, plivești buruiana și înlături dejecția!”¹²

Într-adevăr aceste însemnări sunt mai degrabă o modalitate de defulare a senzațiilor și gândurilor adunate pe parcursul unei zile, dar și de rememorare a unor episoade dintr-o existență extrem de zbuciumată, toate dublate de cugetări, observații sau analize. Toate acestea concură în a transforma memoriile lui Petre Pandrea într-o operă cu caracter mult mai complex, după cum s-a și remarcat:

„Însemnările sale, deși zilnice, nu sunt totuși, decât arareori, pagini de jurnal. Ele au, mai degrabă, menirea de a-l pune pe scriitorul Petre Pandrea în situația de a-și descărca, zilnic, preaplinul său sufletesc – amintiri din diferite perioade ale existenței sale, bătălii câștigate și bătălii pierdute, observații de viață, cugetări filosofice ori politice, analize psihologice, evocări ale unor personalități ale trecutului sau ale momentului. Dar, în același timp – fapt demn de remarcat – moralistul din el este întotdeauna prezent la datorie.”¹³

Petre Pandrea apare ca o voce puternică și neechivocă, din paginile lui răzbat notații cu puternic conținut emoțional, nu prezintă obiectiv faptele, ci profund și declarat subiectiv, filtrate prin prisma personală. Nota profund personală este explicabilă prin implicarea sa puternică în evenimentele narate. Petre Pandrea privește din miezul evenimentelor, nu liniștit, de pe margine, și își asumă nota personală.

În închisoare, Petre Pandrea își păstrează intact orgoliul nedezmintit din viața de zi cu zi, privește, analizează și redă fapte, situații, figuri de oameni din închisoare și din libertate, neezitând să eticheteze, să descrie, accentuând nemilos tocmai pe punctele slabe ale acestora.

„Detenția lui Pandrea, petrecută în pânțele lumii pe care o visa la 1945, este bântuită de spectre: spectrele trădătorilor care au înșelat generații de stăpâni, ajungând, la rândul-le, stăpânii Republicii Populare, Sadoveanu sau Ralea, dar și spectrele <<eroilor trădați ai clasei muncitoare>>. Memoria avocatului antifascist, om de legătură în operațiunile Cominternului, este prodigioasă și pulsiunea sadiană este o pulsiune a memoriei.”¹⁴

Văzut de către Ruxandra Cesereanu drept un „un meditativ fervent al condiției deținutului politic din România comunistă”¹⁵, Petre Pandrea ne apare drept unul dintre cei mai interesanți autori de lucrări cu caracter memorialistic, în paginile cărora întâlnim descrise în ritm alert și profund critic,

¹¹ *Idem*, p. 153.

¹² Petre Pandrea, *Memoriile mandarinului valah. Jurnal. 1954-1956, op.cit.*, p. 509.

¹³ Ștefan Dimitriu, *Patetica Valahă*, în Petre Pandrea, *Turnul de ivoriu. Memorii, op.cit.*, p. 10.

¹⁴ Ioan Stanomir, *Facerea lumii*, în *Explorări în comunismul românesc*, Volumul I, Editura Polirom, Iași, 2004, p. 34.

¹⁵ Cesereanu Ruxandra, *Gulagul în conștiința românească. Memorialistica și literatura închisorilor și lagărelor comuniste. Eseu de mentalitate*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Polirom, Iași, 2005, p. 123.

momente din istoria vremii, portrete ale principalilor oameni politici și de cultură ai vremii. Totul în stil alert și profund personal, căci orgoliosul Petre Pandrea nu ezită să își aroge un punct de vedere neiertător.

BIBLIOGRAPHY

Cesereanu Ruxandra, *Gulagul în conștiința românească. Memorialistica și literatura închisorilor și lagărelor comuniste. Eseu de mentalitate*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Polirom, Iași, 2005

Explorări în comunismul românesc, Volumul I, Editura Polirom, Iași, 2004.

Petre Pandrea, *Memoriile mandarinului valah. Jurnal. 1954-1956*, Prefață de Ștefan Dimitriu, Ediție revăzută și adnotată de Nadia Marcu-Pandrea, Editura Vremea, București, 2011.

Petre Pandrea, *Soarele melancoliei. Memorii*, prefață de Ștefan Dimitriu, Ediție îngrijită de Nadia Marcu-Pandrea, Editura Vremea XXI, București, 2005.

Petre Pandrea, *Turnul de ivoriu. Memorii*, Prefață de Ștefan Dimitriu, Ediție îngrijită și postfață de Nadia Marcu-Pandrea, Editura Vremea XXI, București, 2004.